

PROBLEMATYKA ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ NA UNIWERSYTETACH W HISZPANII

Wiesław Bar

Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, mswrab@kul.pl

Streszczenie. Odpowiedzialność społeczna korporacyjna zakorzeniła się w świecie biznesu zdecydowanie mocniej niż w obszarze szkolnictwa wyższego – środowisku formacji studentów nie tylko jako przyszłych przedsiębiorców, profesjonalistów, ale także jako aktywnych obywateli. Od niedawna wpisuje się odpowiedzialność społeczną uniwersytetów w misję uczelni i nie jest to jeszcze zjawisko powszechne. Dowodzi tego przeglądowy artykuł dotyczący problematyki odpowiedzialności społecznej na uniwersytetach w Hiszpanii. Kolejno ukazano: kształtowanie się idei i norm odpowiedzialności społecznej w odniesieniu do organizacji (1), obowiązujące tam ustawodawstwo (2), zakres implementacji idei odpowiedzialności społecznej uniwersyteckiej w systemie szkolnictwa wyższego (3), jak też poszczególnych uniwersytetów – *ad intra* (4), a ponadto formację młodych adeptów nauki w tym zakresie poprzez podejmowanie interesującej nas problematyki w tezach doktorskich (5).

Słowa kluczowe: Hiszpania, implementacja, odpowiedzialność społeczna, uniwersytet

WPROWADZENIE

Odpowiedzialność społeczna przedsiębiorstw, później poszerzona o odpowiedzialność społeczną korporacyjną, zakorzeniła się w świecie biznesu zdecydowanie mocniej niż w obszarze edukacji wyższej¹. Zresztą tendencja taka utrzymuje się również w innych organizmach o charakterze publicznym. Oprócz argumentów historycznych (wcześniejszy rozwój idei) wskazuje się na nieco inny interes. Firmy bowiem mają na celu przede wszystkim maksymalizację zysków – nie tylko teraz, ale i w przyszłości – dlatego bardziej dbają o swój wizerunek i społeczny odbiór. Podejmują konkretne inicjatywy, by nie generować opinii negatywnych zarówno u konsumentów, jak i u innych osób zainteresowanych działaniami firmy. Poza tym nie zaniedbuje się informowania o przedsięwzięciach, aby ugruntować swój pozytywny wizerunek.

Nie znaczy to, że szkoły wyższe żadnych działań dotychczas nie podejmowały; gorzej zaś było z informowaniem o nich. W większości szkoły te – zwłaszcza publiczne – dotąd rozliczały się z odpowiednimi komórkami publicznymi, informowały je o swoich działaniach, inicjatywach, bez zwracania uwagi

¹ Zob. M. Larrán, F.J. Andrades, *Frenos y aceleradores para la implementación de la Responsabilidad Social en las universidades españolas*, „Prismasocial”, 2013, 10, s. 234–270.

na poszczególne podmioty społeczne mogące być zainteresowane ich działalnością². Odpowiedzialności społecznej często nie wpisywały w misję szkoły wyższej.

Tak samo, dosyć późno podjęto badania nad odpowiedzialnością społeczną uczelni w jej specyficznej wymiarze – jako środowisku formacji w odpowiedzialności społecznej za sprawy społeczne i środowisko naturalne; formacji studentów nie tylko jako przyszłych przedsiębiorców, ale także jako aktywnych obywateli³.

Z problematyką tą – zarówno gdy chodzi o refleksję, jak i praktykę – zetknąłem się najpierw na uniwersytetach latynoamerykańskich⁴. W mojej opinii uniwersytety te, może wskutek bliskości z USA, wcześniej niż europejskie podjęły stosowną refleksję, zdecydowanie wyraźniej naznaczoną elementem etycznym. W przypadku Hiszpanii najpierw pojawiły się artykuły związane z konkretnymi ośrodkami, jednak w tematyce były one skoncentrowane przede wszystkim na jednym obszarze – na ochronie środowiska⁵. Staż naukowy w Walencji w 2015 r. – w ramach projektu „Najlepsze praktyki w transformacji KUL” – pozwolił mi na poznanie interesującej kwestii w odniesieniu do konkretnego kraju, co znajduje wyraz w niniejszym artykule o charakterze przeglądowym.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ IDEI I NORM ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ W ODNIESIENIU DO ORGANIZACJI

Propozycja Komisji Brundtland z 1987 r., by przez zrównoważony rozwój rozumieć taki, który zaspokaja potrzeby aktualne, bez naruszania możliwości przyszłych generacji do zaspokojenia potrzeb własnych, została z czasem przyjęta również w świecie organizacji, do którego przynależą m.in. szkoły wyższe. Operacjonalizacji zaś służyły późniejsze inicjatywy, poczynając od Paktu Świa-

² Tamże, s. 235; J.M. Moneva, E. Martín, *Universidad y desarrollo sostenible: Análisis de la rendición de cuentas de las universidades públicas desde un enfoque de responsabilidad social*, „Revista Iberoamericana de Contabilidad de Gestión”, 2012, 10, s. 1–18.

³ M. Larrán, F.J. Andrades, *Frenos y aceleradores para la implementación de la Responsabilidad Social en las universidades españolas*, p. 236; zob. M. De La Cuesta, A. Porras, I. Saavedra, D. Sánchez, *El compromiso social de la UNED*, w: *Responsabilidad Social Universitaria*, coord. M. De La Cuesta, C. De la Cruz, J.M. Rodríguez Fernández, La Coruña, Netbiblo, 2010, s. 233–272.

⁴ Ważny wkład w ideowe jej uzasadnienie i rozumienie wniósł francuski filozof z b. papieskiego uniwersytetu w Limie (PUCP) François Vallaëys, autor wielu artykułów i wystąpień, współautor podręcznika (z Cristina de la Cruz i Pedro M. Sasia) *Responsabilidad social universitaria. Manual de primeros pasos*, BID Mc Graw Hill, México D.F. 2009.

⁵ M. Larrán, F.J. Andrades, *Frenos y aceleradores para la implementación de la Responsabilidad Social en las universidades españolas*, p. 237; zob. D. Ferrer-Balas, J. Adachi, S. Banas, C.I. Davidson, A. Hoshikoshi, A. Mishra, Y. Motodoa, M. Onga, M. Ostwald, *An international comparative analysis of sustainability transformations across seven universities*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, 2008, 9, s. 295–316; A. Nicolaidis, *The implementation of environmental management towards sustainable universities development as an ethical imperative*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, 2006, 7, s. 414–424.

towego (Global Compact) Narodów Zjednoczonych w 1999 r., który określił principia mające być zachowane przez firmy w zakresie praw człowieka, norm pracowniczych, ochrony środowiska naturalnego oraz przeciwdziałania korupcji⁶. W latach 90. XX w. w Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej opracowane zostały standardy zachowań odpowiedzialnych społecznie organizacji (Global Reporting Initiative, GRI)⁷. W 2000 r. do inicjatyw tych wniosła wkład Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), wskazując 11 norm i zasad w „Wytycznych kierunkowych dla przedsiębiorstw wielonarodowych”⁸. Ich wymiar europejski został dookreślony w tzw. Zielonej Księdze Komisji Wspólnot Europejskich (COM (2001) 366), w komunikacie o nowy kierunku polityki CSR z 2006 r. (COM (2006) 136) oraz w „Odnowionej strategii UE na lata 2011–2014 dotyczącej społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (COM(2011) 681). O ile w tym pierwszym w definicji odpowiedzialności społecznej podkreślono dobrowolne zobowiązania, wykraczające poza wymogi prawne, to w najnowszym definiuje się ją jako „odpowiedzialność przedsiębiorstw za ich wpływ na społeczeństwo”. Poszanowanie prawa jest tylko warunkiem wstępnym do przyjęcia zasad CSR, zaś odpowiedzialność to odpowiadanie za wpływ środowiskowy i społeczny, taki, by interesariusze odnosili maksymalne wartości, zaś skutki negatywnego oddziaływania były jak najmniejsze⁹. W komunikacie tym Komisja Europejska rekomenduje normę ISO 26000 *Guidance on social responsibility* z 1 listopada 2010, jako mającą zastosowanie do wszystkich organizacji – publicznych, prywatnych i non profit, a więc i uniwersytetów¹⁰. Ta Norma Międzynarodowa dotycząca społecznej odpowiedzialności definiuje ją

jako odpowiedzialność za wpływ podejmowanych przez nią decyzji i działań na społeczeństwo i środowisko poprzez przejrzyste i etyczne postępowanie, które: – przyczynia się do zrównoważonego rozwoju, w tym zdrowia i dobrobytu społeczeństwa; – uwzględnia oczekiwania interesariuszy

⁶ Zob. www.programcp.org.pl/polpcp/global_c.htm [11.11.2015].

⁷ Zob. www.globalreporting.org [11.11.2015].

⁸ OECD(2011), *OECD Guidelines form Multinational Enterprises*, OECD Publishing <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> [15.11.2015]. Tekst w j. pol.: www.paiz.gov.pl/files/?id_plik=18475. Z in. publikacji zob. *OECD Principles of Corporate Governance*, OECD Publications, Paris 2004.

⁹ Komisja Europejska, *Odnowiona strategia UE na lata 2011–2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*: [//eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN-PL-PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN-PL-PDF) [11.11.2015]; Zob. *Stanowisko Rządu RP w sprawie unijnej strategii na rzecz społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*: [//barka.org.pl/content/stanowisko-rzadu-rp-sprawie-unijnej-strategii-rzecz-spoecznej-odpowiedzialnosc-przedsiębiorstw](http://barka.org.pl/content/stanowisko-rzadu-rp-sprawie-unijnej-strategii-rzecz-spoecznej-odpowiedzialnosc-przedsiębiorstw) [11.11.2015]. Zob. komentarz: N. Ćwik, M. Grzybek, *Nowy komunikat Komisji Europejskiej dot. CSR i jego znaczenie dla przedsiębiorstw*, „Analiza tematyczna”. Forum Odpowiedzialnego Biznesu dla Programu Partnerstwa, 2012, nr 1: odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2015/02/FOB_Analiza_tematyczna_komunikat-UE_2012.pdf [15.11.2015].

¹⁰ Celem przypomnienia: w grupie roboczej Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej ISO ds. Odpowiedzialności Społecznej, wśród 450 ekspertów były reprezentowane kręgi badań i nauki, jako interesariusze (obok: przemysłu, instytucji rządowych, konsumentów, pracowników, usług, wsparcia i organizacji pozarządowych).

(osób lub grup, które są zainteresowane decyzjami lub działaniami organizacji); – jest zgodne z obowiązującym prawem i spójne z międzynarodowymi normami postępowania; – jest zintegrowane z działaniami organizacji i praktykowane w jej działaniach podejmowanych w obrębie jej sfery oddziaływania¹¹.

USTAWY I INNE REGULACJE SŁUŻĄCE ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ W UCZELNIACH HISZPAŃSKICH

W 1983 r. Ustawa Organiczna Reformująca Uniwersytety¹² nakazała powołanie Rad Społecznych, jako organu wspomagającego zarządzanie uniwersytetami m.in. poprzez promowanie współpracy społeczeństwa w działaniach uniwersytetu, wypracowywaniu jego planów długofalowych, jak też kontrolowanie działalności o charakterze ekonomicznym z zachowaniem autonomii (art. 14). Zasady i struktury zostały rozwinięte w specjalnej ustawie o Radach Społecznych Uniwersytetów z 21 marca 1985 r.¹³ Ustanowiono wtedy liczbę członków rad – 19, i jej przewodniczącego. Reprezentacja strony społecznej miała liczyć 12 osób (art. 1).

Trzy lata później Rady zaczęły odgrywać ważną rolę. Na początku lat 90. XX w. rozwinęły się kontakty między nimi, początkowo sporadyczne, z biegiem czasu regularne, czego efektem było powstanie Konferencji Rad Społecznych Hiszpańskich Uniwersytetów Publicznych, formalnie zarejestrowanej 18 marca 2005 r. w Las Palmas, złożonej z członków Rad założycieli uniwersytetów z Kartageny, Salamanki, Miguel Hernández z Elche, Autonomicznego z Madrytu, z Las Palmas de Gran Canaria oraz Politechniki w Kartagenie. W ramach Rady istnieje Komisja Relacji ze Społeczeństwem. Obecnie Konferencja skupia Rady Społeczne z 50 szkół wyższych państwowych i prywatnych¹⁴. Ponadto istnieją fora współpracy Rad w ramach poszczególnych autonomii, z których najliczniejsze jest andaluzyjskie¹⁵.

W 2001 r., 21 grudnia, przyjęto nową ustawę organiczną o uniwersytetach, do dziś obowiązującą, ale ośmiokrotnie nowelizowaną¹⁶. Po nowelizacji z 2007 r.

¹¹ Zob. Polska Norma PN-ISO 26000; 2012 *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności*, opublikowana 5 listopada 2015 r., www.pkn.pl/iso-26000; ISO 26000 *Społeczna odpowiedzialność*, www.pkn/sites/default/files/discovering_iso_26000.pdf, s. 2 [15.11.2015].

¹² *Ley Orgánica 11/1983, de 25 de agosto, de Reforma Universitaria* [Preambula], BOE, n. 209, de 1 de septiembre de 1983, s. 24034–24042.

¹³ *Ley 5/1985, de 21 de marzo, del Consejo Social de Universidades*, BOE, n. 73, de 26 de marzo de 1985. Zob. J.M. del Valle Pascual, Miguel López Quevedo, *Los Consejos Sociales de las Universidades Publicas*, www.ugr.es/.../wsua13-7-2004_VallePascual.doc [11.11.2015].

¹⁴ Zob.: ccsu.es [26.10.2015].

¹⁵ Foro de los Consejos Sociales de las universidades públicas de Andalucía: rsuniversitaria.org/web/ [26.10.2015].

¹⁶ *Ley Orgánica 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades*, BOE, n. 307 de 24 de Diciembre de 2001; ostatnia nowela obowiązuje od 12 września 2015 r. Najistotniejsza dla tematu była nowelizacja wprowadzona *Ley Orgánica 4/2007, de 12 de abril, por la que se modifica la L.O. 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades*, BOE, n. 89, de 13 Abril de 2007.

Rada Społeczna definiowana jest jako „organ partycypacji społeczeństwa w życiu uniwersytetu”; ma działać jako „element wzajemnych relacji między społeczeństwem i uniwersytetem” (art. 14.1). Szerzej określono też uprawnienia rad (art. 14.2). Natomiast decyzję co do ich składu przekazano do kompetencji parlamentom wspólnot autonomicznych, które też powołują przewodniczących. Ze strony społecznej do rad mają wchodzić ludzie ze świata kultury, ekonomii, świata pracy, różnych zawodów, którzy jednocześnie nie są członkami konkretnej wspólnoty uniwersyteckiej (art. 14.3).

ZAKRES APLIKACJI ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ W SYSTEMIE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Hiszpański system szkolnictwa wyższego w roku akad. 2014/2015 obejmował 83 uniwersytety, posiadające 113 siedzib i 243 kampusy. 50 uniwersytetów posiada status szkół publicznych, 33 prywatnych. Łącznie posiadają one 2919 departamentów, najwięcej w Madrycie (526 na 15 uniwersytetach), w Andaluzji (543) i Katalonii (380)¹⁷.

We wszystkich uniwersytetach powinny istnieć rady społeczne, jednak nie wszystkie szkoły wyższe wykazały w jakikolwiek sposób, że w swej misji mają wpisaną odpowiedzialność społeczną i faktycznie kierują się jej zasadami, wynika z badań¹⁸ przeprowadzonych przed Pierwszymi Międzynarodowymi Dniami Odpowiedzialności Społecznej Uniwersytetów (Kadyks, 20–21 lutego 2014 r.)¹⁹. Na koniec 2013 r. za spełniające podstawowe wymogi uznano 33 uniwersytety²⁰, co stanowiło wtedy 41,77% wszystkich. Trzeba zauważyć, że w ciągu niespełna 3 lat nastąpił znaczący wzrost (z 26,58% we wrześniu 2010 r.) wskutek promocji wymiaru społecznego uniwersytetów na forum międzynarodowym, zachęt ekonomicznych władz autonomii i nowego ustawodawstwa tychże²¹.

¹⁷ *Datos y Cifras del sistema universitario español. Curso 2014–2015*, Ed. Secretaría General Técnica, Madrid 2015, p. 5.

¹⁸ Zob. Óscar J. González Alcántara, Ignacio Fontaneda González, Miguel Ángel Camino López, *¿Evoluciona la responsabilidad social en las universidades españolas?*, //jornadasinternacionales.rsuniversitaria.org/jirsu-comunicaciones/-pdf/evaluacion-de-la-rsu/evaluacion-rsu-gonzalez-alcantara-oscar-j-burgos/ [11.11.2015]. Większość danych następujących w tej części pochodzi z tego raportu.

¹⁹ Zob.: //jornadasinternacionales.rsuniversitaria.org/ [10.10.2015].

²⁰ Wśród nich są tylko 3 prywatne, dwa nauczania na odległość i jeden specjalny (studia tylko magisterskie i doktoranckie – Międzynarodowy Uniwersytet Andaluzji).

²¹ Zob. np. Dokument Europejskiej Unii Studentów z 2006: *2006 Policy Paper-A social dimension to Higher Education*: www.esu-on-line.org/news/article/6064/91; Deklarację Ministrów Szkolnictwa Wyższego z Bergen (2003): www.esu-online.org/news/article/6064/91; w odniesieniu do finansowania – Porozumienie w sprawie modelu finansowania uniwersytetów publicznych Andaluzji – *Acuerdo de 10 de julio de 2007*, „Boletín Oficial de la Junta de Andalucía n. 146 de 25/07/2007.

W grupie tej najwięcej jest uniwersytetów z Andaluzji, które tworzą Forum Rad Społecznych Uniwersytetów Andaluzji – 27,3% (z Międzynarodowym Uniwersytetem Andaluzji – 30,3%), ze Wspólnoty Autonomicznej Madrytu – 15,2% i Walencji (6,1%).

Na rangę zarządzania odpowiedzialnością społeczną na poszczególnych uniwersytetach wskazuje m.in. umiejscowienie problematyki w strukturach organizacyjnych uczelni. Na początku 2014 r. 18 uniwersytetów spośród 33 (tj. 54,5%, wobec 14% w 2010) miało własny organ, najczęściej w randze wicerektora. Cztery łączyły ten zakres z innymi organami, wykazując w nazwie szerszy zakres kompetencji. Jednak na żadnym z uniwersytetów nie stwierdzono organizacji zarządzania odpowiedzialnością społeczną na sposób zalecany w Normie dla Ewaluacji Zarządzania Etycznego i Odpowiedzialnego w Organizacjach – SGE21, proponowanej przez Forética²² – albo ISO 26000.

W uniwersytetach kierujących się zasadami odpowiedzialności społecznej w wewnętrznym zarządzaniu problematyką najbardziej zainteresowani są – w równej mierze – pracownicy dydaktyczni i naukowci oraz studenci (po 66,67%). Po nich przedsiębiorcy i społeczeństwo w ogólności (po 60,61%), wreszcie personel administracyjny i pomocniczy na uczelniach (57,58%). Zaskakująco niski poziom występuje w przypadku administracji publicznych (24,24%).

Wyrazem zainteresowania, ale też sposobem na mobilizację do implementacji zasad odpowiedzialności społecznej w uniwersytecie, są okresowe raporty z działań i efektywności. Spośród 33 uniwersytetów 19 jej opublikowało (tj. 57,6%). Prym w tym zakresie wiodą uniwersytety państwowe z Santiago de Compostela i Kadyksu (po 7) oraz z Almerii (4).

Wykazują w nich działania formacyjne w zakresie odpowiedzialności społecznej, zwłaszcza na rzecz umocnienia wartości obywatelskich, odpowiedzialności i zaangażowania w ochronę środowiska i zrównoważonego rozwoju, poprawy jakości kształcenia. W obszarze społecznym istotne były programy wspierające pracę i rodzinę, równość płci i szans, akcje prozdrowotne, współpraca z organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami środowiskowymi mająca służyć zarówno lepszemu zarządzaniu uniwersytetem, jak i większemu ich zaangażowaniu w inicjatywach podejmowanych przez uczelnie. Prawie połowa z nich działa na rzecz środowiska: posiadają plany zrównoważonego rozwoju, specjalne zielone biura, prowadzą analizy zużycia energii w obiektach uniwersyteckich, wytwarzania odpadów i śmieci oraz podejmują działania służące ich minimalizacji oraz recyklingowi, promują akcje proekologiczne, najczęściej w zakresie lepszego wykorzystania środków transportu oraz zmiany struktury ich użytkowania.

Oczywiście pozostałym uniwersytetom problematyka ta nie pozostaje całkiem obca. Istnieją w nich nawet instytuty badawcze zajmujące się poszczegól-

²² Forética – Forum na rzecz Ewaluacji Zarządzania Etycznego, Madryt: www.foretica.org; dokument zob.: sge21.foretica.org/wp-content/uploads/2011/11/SGE-21_2008_ES-DEF.pdf [15.11.2015].

nymi zagadnieniami, katedry; organizują sympozja, dni odpowiedzialności społecznej itp. Włączają się w działania z natury rzeczy przynależące do odpowiedzialności społecznej, np. opracowują programy kooperacji i akcje na rzecz solidarności, równości płci, wspierania niepełnosprawnych, ochrony środowiska, wolontariatu. Jednak istotnych elementów odpowiedzialności społecznej nie aplikują *ad intra* – w odniesieniu do własnego uniwersytetu.

RECEPCJA ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ UCZELNI PRZEZ POSZCZEGÓLNE GRUPY JEJ INTERESARIUSZY

Potrzebę badań nad recepcją odpowiedzialności społecznej w uczelni dostrzegły najpierw niektóre gremia rządowe, a przede wszystkim Rady Społeczne uniwersytetów.

Inicjatywa badań i podmioty objęte nimi

Wykorzystując doświadczenia z badań nad odpowiedzialnością społeczną korporacji, ze studiów cząstkowych (przypadków) prowadzonych w świecie akademickim oraz wnioski z literatury przygotowano stosowny kwestionariusz, który miał nie tylko odzwierciedlić stan implementacji odpowiedzialności społecznej przez uniwersytety, ale także wskazać na przeszkody w teje²³.

Inicjatywa zrealizowana na początku 2011 r. na Uniwersytecie w Kadyksie została poddana ocenie ekspertów z pięciu uniwersytetów (UNED – narodowego, nauczania na odległość; Saragossa, Granada, Valladolid, Jaime I), po czym kwestionariusz stał się przedmiotem prac specjalnej grupy roboczej powołanej w ramach Konferencji Rad Społecznych Uniwersytetów Hiszpanii. Jego ostateczna wersja została przyjęta w czerwcu 2011 r., a we wrześniu tego roku w wersji elektronicznej został rozesłany do władz uniwersyteckich, Rad Społecznych poszczególnych uczelni; przy ich słabej reakcji miesiąc później do rektorów oraz przewodniczących i sekretarzy Rad²⁴.

²³ Przede wszystkim: J. Arevalo, D. Aravind, *Corporate social responsibility practices in India: approach, drivers and barriers*, „Corporate Governance”, 2011, n. 11, s. 399–414; H. Walker, L. Di Sisto, D. McBain, *Drivers and barriers to environmental supply chain management practices: Lessons from the public and private sectors*, „Journal of Purchasing and Supply Management”, 2008, 14, s. 69–85; D. Ferrer-Balas, J. Adachi, S. Banas, C.I. Davidson, A. Hoshikoshi, A. Mishra, Y. Motodoa, M. Onga, M. Ostwald, *An international comparative analysis of sustainability transformations across seven universities*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, 2008, 9, s. 295–316; L. Velasquez, M. Munguia, M. Sánchez, *Detering sustainability in higher education. An appraisal of the factors which influence sustainability in higher education institutions*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, 2005, 6, s. 383–391. Zob. M. Larrán, F.J. Andrades, *Frenos y aceleradores para la implementación de la Responsabilidad Social en las universidades españolas*, p. 238n.

²⁴ Zob. M. Larrán, F.J. Andrades, *Frenos y aceleradores para la implementación de la Responsabilidad Social en las universidades españolas*, p. 239n.

Profil składających kwestionariusze

Z istniejących w roku badań (2011/2012) 77 uniwersytetów odpowiedzi nadeszły z 55, tj. 71% wszystkich, przy czym zdecydowana większość pochodziła z uniwersytetów publicznych – z 45, tj. 90% wszystkich. Prywatnych odpowiedziało tylko 10 (spośród 27, tj. 37%).

Aż 2/3 otrzymanych kwestionariuszy pochodziło od Rad Społecznych (117), zaś nieco ponad 1/3 od władz uniwersyteckich (53). Przy czym w tych ostatnich udział rektorów i kierowników (zarządzających) wynosił 28,4%; ponad połowę kwestionariuszy przygotowali członkowie zarządu lub inne osoby delegowane (51%). Częściej byli nimi mężczyźni (57%).

Największy udział kwestionariuszy pochodzących od członków Rad Społecznych Uniwersytetów przygotowali sekretarze tychże rad oraz reprezentowani w nich przedsiębiorcy (po 21, czyli po 18% z tej grupy). Tylko nieco mniej aktywni byli reprezentanci polityczni (19, czyli 16,2%). Reprezentanci związków zawodowych wypełnili 10 kwestionariuszy (co stanowi 8,5%), środowiska społecznego 9 (tj. 7,6%). Stosunkowo niski był udział przedstawicieli pracowników administracji i personelu pomocniczego w radach oraz pracowników dydaktycznych i naukowych (od nich pochodziło po 7 kwestionariuszy, co stanowiło po 6% w tejże grupie). Tylko 4 przedstawicieli studentów wchodzących do Rad Społecznych swych uniwersytetów wzięło udział w badaniu (czyli udział ich w tej grupie wyniósł zaledwie 3,4%). 80% wszystkich kwestionariuszy tej grupy pochodziło od mężczyzn.

Rezultaty i wnioski

Przeprowadzone badania wskazały na zbieżności i różnice w ocenie poszczególnych elementów odpowiedzialności społecznej, jak też czynników ułatwiających²⁵ i utrudniających²⁶ występujące w grupie zarządzających uczelniami oraz w grupie rad społecznych uniwersytetów.

Występuje duża zbieżność w poglądzie na temat motywacji wprowadzania praktyk odpowiedzialności społecznej przez uczelnie: konieczność poprawy wizerunku i odbioru społecznego. Wskazania te w skali od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się) uzyskały wartości: 4,58 w przypadku tej pierwszej oraz 4,47 – w drugiej. Podobnie niewielka różnica jest w opiniach, że wartości, aspekty społeczne i środowiskowe powinny być ważniejsze w obszarze publicznym niż prywatnym – odpowiednio: 3,98 i 3,86. Silniejsze odniesienia społeczne, praktyki odpowiedzialne społecznie wskazują zarówno na realizację misji (w tym przypadku istnieje prawie całkowita zgodność: odpowiednio 4,42 i 4,41 w skali ocen) z przywołaniem publicznego charakteru uczelni, jak i wzmacniają jej konkurencyjność (odpowiednio: 3,43; 3,40).

²⁵ Tamże, s. 247–254.

²⁶ Tamże, s. 255–257.

Minimalne jest też zróżnicowanie co do wpływu tychże praktyk na podniesienie poziomu finansowania uczelni (3,43; 3,40). Znaczących różnic między władzami uniwersytetów a Radami Społecznymi nie ma też w opiniach, że praktyki społecznej odpowiedzialności pomagają zdobywać nowych studentów o ukierunkowaniu społecznym i środowiskowym (3,62; 3,54), że wzmacniają zaufanie i stopień satysfakcji studentów (4,04; 3,94).

Takie same różnice – po 0,21 we wspomnianej skali pięciostopniowej – są w poglądach, że stosowanie reguł odpowiedzialności społecznej na uczelni redukuje pewne koszty (odpowiednio: 3,70; 3,49) i mobilizuje do stawiania pytań, szukania rozwiązań w ramach uniwersytetu (odpowiednio: 2,92 i 2,71). Efektem tych praktyk są też ściślejsze więzy w ramach samej wspólnoty (4,47 i 4,22).

Największa różnica wystąpiła przy waloryzacji poglądu, że najlepszą formą odpowiedzialności realizowaną na hiszpańskich uniwersytetach jest zaangażowanie socjalne, wolontariat studentów i pracowników. Według zarządzających praktyki takie są ważne (4,49). Rady Społeczne zdecydowanie niżej klasyfikują ten aspekt (3,65).

Władze uczelni bardziej dowartościwiają swe liderowanie etyczne i społeczne jako motor dla praktyk odpowiedzialnych społecznie (4,23; wg Rad – 3,69). Wskazują też częściej na znaczenie w ofercie kształcenia i badań problematyki socjalnej i środowiskowej (4,37 przy 3,91 Rad). Ich zdaniem praktyki takie sprzyjają też współpracy z przedsiębiorstwami (walor 4,26 przy 3,84 Rad), dają większą satysfakcję i wzmacniają motywację pracowników (4,34 przy 4,05 Rad), poprawiają relacje z dostawcami, zaopatrzeniowcami, szefami firm (3,79, przy 3,52 Rad).

Biorący udział w badaniu członkowie Rad Społecznych tylko w jednej grupie zyskali znaczącą przewagę. Uznali oni, że dla rozwoju praktyk odpowiedzialności społecznej istotna jest presja ze strony społeczeństwa (różnica 0,34). Trzeba od razu zastrzec, że ta kategoria w obu grupach nie była zbyt wysoko oceniana (odpowiednio: 2,89 władze; 3,23 Rady). Natomiast różnicę czy wręcz niedoceniecie tego aspektu przez władze uczelni tłumaczą reguły teorii instytucji, w tym przypadku, że większy wpływ na wprowadzanie praktyk odpowiedzialności społecznej przez uczelnie mają naciski instytucjonalne²⁷.

W badaniach pytano też o czynniki utrudniające implementację praktyk odpowiedzialności społecznej w uniwersytetach. Według władz uniwersytetów największy wpływ mają: brak formacji w zakresie odpowiedzialności społecznej; niedobór zasobów ludzkich i finansowych oraz brak czasu. Natomiast według członków Rad: brak formacji, niedobór środków finansowych, przekonanie, iż praktyki te nie poprawiają sytuacji finansowej uniwersytetu, brak jasnych instrukcji.

²⁷ R. Vaca, M. Moreno, F. Riquel, *Análisis de la responsabilidad social corporativa desde tres enfoques: stakeholders, capital intelectual y teoría institucional*, en: *Conocimiento, innovación y emprendedores: Camino al futuro*, coord. J.C. Ayala Calvario y FEDRA, La Universidad de la Rioja 2007, s. 3130–3143.

Zróźnicowanie poszczególnych ocen było zdecydowanie większe niż w przypadku motywujących implementację. Największe w odniesieniu do modelu zarządzania uniwersytetem (Rady: 3,32; władze: 2,43) oraz wpływu możliwych kosztów politycznych wynikających z większej transparentności i jawności dochodów (3,14; 2,25). Implementację praktyk utrudnia też przekonanie, iż legislacja i zarządzanie środowiskiem nie dotyczą mojego uniwersytetu (władze: 2,36; Rady: 3,05) oraz że takie praktyki nie poprawią sytuacji finansowej (odpowiednio: 3,06; 3,63). Członkowie Rad wskazują też mocniej na wpływ postawy pracowników, którzy nie uznają za ważne kwestii społecznych i środowiskowych w ramach uczelni (odpowiednio: 2,34; 2,78). Nieco mniej krytyczna i zróźnicowana jest ocena postaw studentów w tym zakresie (2,26; 2,59). Przy takiej samej różnicy w radach częściej akcentowano brak zasobów finansowych (3,47; 3,78), natomiast zarządzający – braki w zasobach ludzkich (3,62 wobec 3,34). Brak jasnych instrukcji oraz obligatoryjności wskazywali częściej członkowie Rad (3,51 wobec 3,26).

Zarówno zarządzający uczelniami, jak i członkowie Rad Społecznych byli prawie zgodni w ocenie wpływu dwóch czynników: brak odpowiedniej formacji (3,87; 3,73); brak czasu (2,89; 3,04).

ZAGADNIENIA ODPOWIEDZIALNOŚCI SPOŁECZNEJ W TEZACH DOKTORSKICH

Istotnym elementem implementacji odpowiedzialności społecznej przez uczelnie jest formacja młodych adeptów nauki. Zatem, dokonałem przeglądu problematyki badawczej na poziomie tez doktorskich. Baza Ministerstwa Edukacji, Kultury i Sportu 11 listopada 2015 r. zawierała 137 tytułów doktoratów przedstawionych w szkołach wyższych Hiszpanii i zawierających w tytule zwrot „odpowiedzialność społeczna”, z tego wprost i w całości dotyczących szkół wyższych – 16 pozycji.

Najwięcej powstało ich na uniwersytetach madryckich – pięć, z tego trzy w Complutense. Poza tym dwa w Walencji (uniwersytet i politechnika), pojedyncze na uniwersytetach w: Kadyksie, Maladze, Valladolid, Alcalá, Santiago de Compostela, Granada, Castilla La-Mancha oraz międzynarodowego Katalonii i narodowego Basków.

Prawie 1/3 poświęcona była zagadnieniom odpowiedzialności społecznej uniwersytetów latynoamerykańskich z zakresu: psychologii (o wartościach i empatii, reprezentacji społecznej)²⁸, dydaktyki (jako instrumentu planowania w uniwer-

²⁸ [W tym punkcie w opisie kolejno podaje się: tytuł tezy doktorskiej – kursywą, a w nawiasie: uniwersytet prezentacji i dyscyplinę, datę publicznej dyskusji] *Responsabilidad social universitaria: estudio acerca de los compartimientos, los valores y la empatía en estudiantes de universidades iberoamericanas* (Martí Noguera, Juanjo, Universitat de Valencia (Estudi General), *Psicología Básica*, 28.10.2011); *Representaciones sociales acerca de la responsabilidad social en*

sytetach Ekwadoru)²⁹, ekonomii (model sieci dla uniwersytetów Ameryki Centralnej)³⁰ i komunikacji (strategia dla uniwersytetów regionu andyjskiego)³¹.

Pierwszy we wspomnianej bazie pochodzi z początku 1990 r.; analizował i podsumowywał dyskusje nad odpowiedzialnością społeczną uniwersytetów z lat 80. XX w., z wnioskami na finał tegoż³².

Ważną była problematyka formacji do odpowiedzialności społecznej. Na uniwersytecie w Kadyksie szukano jej w strategiach i ofercie kształcenia³³; w madryckim Complutense oceniono ją w drodze badań empirycznych³⁴, w Kraju Basków badano faktory determinujące w formacji etycznej i do odpowiedzialności księgowych i przedsiębiorców³⁵, zaś w Madrycie (U. Autonomiczny), wychodząc z badań porównawczych, starano się stworzyć model edukacji do odpowiedzialności społecznej dla małych i średnich przedsiębiorstw³⁶. Ewaluacji odpowiedzialności społecznej absolwenta poświęcone jest studium z Uniwersytetu Complutense z 2000 r.³⁷

Znaczący był udział prac będących studiami przypadków: odpowiedzialności społecznej na uniwersytecie w Maladze³⁸, w Valladolid, z perspektywy inte-

universidades de América Latina (Nelly Ayala Rodríguez, *Psicología cognitiva, social y organizacional*, 24.10.2014).

²⁹ *La responsabilidad social como instrumento de planificación en universidades públicas ecuatorianas* (Raúl Marcelo Benavides Lara, *Alcalá, Didáctica*, 29.01.2009).

³⁰ *Propuesta de un modelo de responsabilidad social empresarial para las universidades que conforman la red laureate universities en Centro America* (Ronald Álvarez González, *Europea de Madrid, Economía y Administración de Empresas*, 18.07.2013).

³¹ *Responsabilidad social universitaria. Mapa del área andina y estrategias de comunicación empleadas para su difusión* (Karina Paola Valarezo González, *Santiago de Compostela, Ciencias de Comunicación*, 3.03.2012).

³² *Responsabilidad social de la universidad a finales del siglo XX: analisis y propuesta a partir de encuentros espacializados en la decada de los ochenta* (Manuel Torres Marquez, *Complutense de Madrid*, 1.01.1990).

³³ *La responsabilidad social en las estrategias y oferta formativa de las universidades públicas españolas: evaluación y análisis de factores* (Francisco Javier Andrades Peña, *Cádiz, Economía Financiera y Contabilidad*, 21.02.2013).

³⁴ *La formación de la responsabilidad social del universitario: un estudio empírico*, (Carmen De La Calle Maldonado Guevara, *Complutense de Madrid, Metodos de Investigación y Diagnóstico en Educación*, 9.07.2009).

³⁵ *Ética y responsabilidad social en la formación superior contable y empresarial: factores determinantes*, (Miren Edurne Aldazabal Etxeberria, *País Vasco/Eusal Herriko Unibertsitatea, Economía Financiera I*, 12.06.2015).

³⁶ *Educación para la responsabilidad social: una propuesta para las PYMES españolas a partir de un estudio de educación comparada* (José Luis Inglés Buceta, *Autónoma de Madrid, Didáctica y teoría de la educación*, 3.04.2014).

³⁷ *Evaluación de la responsabilidad social del egresado universitario* (Salvador Ortiz de Montellano, *Complutense de Madrid, Metodos de Investigación y Diagnóstico de Educación*, 27.10.2000).

³⁸ *Responsabilidad social en la Universidad: estudio de casos y propuesta de despliegue* (Ignacio Aldeanueva Fernández, *Málaga, Economía y Administración de Empresas*, 28.06.2011).

resariuszy³⁹, partycypacji społecznej na wydziale edukacji Międzynarodowego Uniwersytetu Katalonii⁴⁰, mierzeniu i upowszechnianiu odpowiedzialności przy wykorzystaniu modelu finansowo-księgowego⁴¹ oraz narzędzi on-line⁴².

ZAKOŃCZENIE

Obecność problematyki odpowiedzialności społecznej na uniwersytetach hiszpańskich ma zdecydowanie dłuższą historię niż w Polsce. Istotną rolę w tym procesie odgrywają Rady Społeczne, ich sieci, rozwijane również na poziomie wspólnot autonomicznych. Zwraca uwagę prowadzona refleksja w ramach uniwersytetów oraz badania na poziomie narodowym. Jeśli przedstawione rozwiązania i wnioski z tych badań, jak też przykłady tematów tez doktorskich, pobudzą do refleksji i zainspirują czytelnika do działań w obszarze odpowiedzialności społecznej uniwersytetu, cel podstawowy tego artykułu zostanie osiągnięty.

PIŚMIENNICTWO

- 2006 *Policy Paper-A social dimension to Higher Education*: www.esu-on-line.org/news/article/6064/91.
- 2012 *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności*, opublikowana 5 listopada 2015 r., www.pkn.pl/iso-26000; ISO 26000 *Społeczna odpowiedzialność*, www.pkn/sites/default/files/discoverning_iso_26000.pdf [15.11.2015].
- Acuerdo de 10 de julio de 2007*, „Boletín Oficial de la Junta de Andalucía” n. 146 de 25/07/2007.
- Arevalo, Jorgé, and Aravind, Deepa, 2011. *Corporate social responsibility practices in India: approach, drivers and barriers*, „Corporate Governance”, n. 11, pp. 399–414.
- Ćwik, Natalia, i Marcin, Grzybek, 2012. *Nowy komunikat Komisji Europejskiej dot. CSR i jego znaczenie dla przedsiębiorstw*, „Analiza tematyczna”. Forum Odpowiedzialnego Biznesu dla Programu Partnerstwa, 2012, nr 1: odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2015/02/FOB_Ana-liza_tematyczna_komunikat-UE_2012.pdf [15.11.2015].
- Datos y Cifras del sistema universitario español. Curso 2014–2015*, Ed. Secretaría General Técnica, Madrid 2015.
- De La Cuesta, Marta, Porras del Río, Ana, Saavedra Robledo, Irene, Sánchez Paunero, David, 2010. *El compromiso social de la UNED*, w: *Responsabilidad Social Universitaria*, coord. M. De La Cuesta [i in.], La Coruña, Netbiblo, pp. 233–272.

³⁹ *Responsabilidad social universitaria: una nueva mirada a la realación de la universidad con la sociedad desde la perspectiva de las partes interesadas. Un estudio de caso* (Ricardo Gaete Quezada, Valladolid, Sociología y Trabajo Social, 14.11.2011).

⁴⁰ *La participación social curricular en la responsabilidad social universitaria. El caso de la facultad de educación de la UIC* (Azul Alférez Villarreal, Internacional de Catalunya, Ciencias Humanas, Jurídicas y Sociales, 10.10.2014).

⁴¹ *Responsabilidad social de la universidad. Propuesta de un modelo financiero-contable de medición y divulgación* (Montserrat Núñez Chicarro, Castilla-La Mancha, 17.02.2012).

⁴² *Revelación online de información sobre responsabilidad social universitaria: propuesta de un modelo e incentivos de divulgación* (Raquel Garde Sánchez, Granada, Economía financiera y contabilidad, 19.07.2013).

- Del Valle Pascual, Juan Manuel, and Miguel, López Quevedo, 2015. *Los Consejos Sociales de las Universidades Públicas*, www.ugr.es/.../wsua13-7-2004_VallePascual.doc [11.11.2015].
- Ferrer-Balas, D., Adachi, J., Banas, S., Davidson, C.I, Hoshikoshi, A., Mishra, A., Motodoa, Y., Onga, M., and M., Ostwald, 2008. *An international comparative analysis of sustainability transformations across seven universities*, “International Journal of Sustainability in Higher Education”, 9, pp. 295–316.
- González Alcántara, Óscar J., Fontaneda González, Ignacio, and Miguel Ángel, Camino López, 2015. *¿Evoluciona la responsabilidad social en las universidades españolas?*, //jornadasinternacionales.rsuniversitaria.org/jirsu-comunicaciones/-pdf/evaluacion-de-la-rsu/evaluacion-rsu-gonzalez-alcantara-oscar-j-burgos/! [11.11.2015].
- Komisja Europejska, *Odnowiona strategia UE na lata 2011–2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*: //eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN-PL-PDF [11.11.2015].
- Larrán, Manuel, and Francisco Javier, Andrades, 2013. *Frenos y aceleradores para la implementación de la Responsabilidad Social en las universidades españolas*, “Primasocial”, n. 10, pp. 234–270.
- Ley 5/1985, de 21 de marzo, del Consejo Social de Universidades*, BOE, n. 73, de 26 de marzo de 1985.
- Ley Orgánica 11/1983, de 25 de agosto, de Reforma Universitaria* [Preambula], BOE, n. 209, de 1 de septiembre de 1983, pp. 24034–24042.
- Ley Orgánica 4/2007, de 12 de abril, por la que se modifica la L.O. 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades*, BOE, n. 89, de 13 Abril de 2007.
- Ley Orgánica 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades*, BOE, n. 307 de 24 de Diciembre de 2001.
- Moneva, José M., and Emilio, Martín, 2012. *Universidad y desarrollo sostenible: Análisis de la rendición de cuentas de las universidades públicas desde un enfoque de responsabilidad social*, „Revista Iberoamericana de Contabilidad de Gestión”, n. 10, pp. 1–18.
- Nicolaides, Angelo, 2006. *The implementation of environmental management towards sustainable universities development as an ethical imperative*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, n. 7, pp. 414–424.
- OECD Guidelines form Multinational Enterprises*, OECD Publishing 2011, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> [15.11.2015]. Tekst w j.pol.: www.paiz.gov.pl/files/?id_plik=18475.
- OECD Principles of Corporate Governance*, OECD Publications, Paris 2004.
- Stanowisko Rządu RP w sprawie unijnej strategii na rzecz społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*: //barka.org.pl/content/stanowisko-rzadu-rp-sprawie-unijnej-strategii-rzecz-spoecznej-odpowiedzialnosci-przedsiębiorio [11.11.2015].
- Vaca Acosta, Rosa María, Moreno Dominguez, Maria Jesús, and Francisco, Riquel Ligeró, 2007. *Análisis de la responsabilidad social corporativa desde tres enfoques: stakeholders, capital intelectual y teoría institucional*, en: *Conocimiento, innovación y emprendedores: Camino al futuro*, coord. J.C. Ayala Calvario y FEDRA, La Universidad de la Rioja, pp. 3130–3143.
- Vallaey, François, De la Cruz, Cristina, and Pedro M., Sasia, 2009. *Responsabilidad social universitaria. Manual de primeros pasos*, BID Mc Graw Hill, México D.F.
- Velasquez, Luis, Munguia, Nora, and Margarita, Sánchez, 2005. *Deterring sustainability in higher education. An appraisal of the factors which influence sustainability in higher education institutions*, “International Journal of Sustainability in Higher Education”, n. 6, pp. 383–391.
- Walker, Helen, Di Sisto, Lucio, and Darian, McBain, 2008. *Drivers and barriers to environmental supply chain management practices: Lessons from the public and private sectors*, “Journal of Purchasing and Supply Management”, n. 14, pp. 69–85.

ISSUES OF SOCIAL RESPONSIBILITY AT UNIVERSITIES IN SPAIN

Summary. Corporate social responsibility has taken root more strongly in the world of business than in the area of higher education. The presence of this issue at the Spanish universities has a much longer history than in Poland. An important role in the implementation process in the Spain, plays the Social Council and their networks, developed also at the level of the autonomous communities. This is proved by this review article, in which are shown: development of the ideas and standards of social responsibility in relation to the organization (1), legislation in force (2); the scope of implementation of social university responsibility in the higher education system (3), as well as individual universities – *ad intra* (4), and also the formation of young adepts of science in this regard by taking issues which interests us in the doctoral theses (5).

Key words: Spain, implementation, social responsibility, university